

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Йордан Александров Илиев

„Родопите в историята на древна Тракия“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ с научен ръководител доц. д-р Петър Делев

Дисертантът си е поставил амбициозната задача да проследи историята и културата на Родопа/Родопи от епохата на Троянската война до късната античност IV-VI в., които до сега не са били обект на толкова всеобхватно изследване от българските историци, археолози, нумизмати и епиграфи в последните десетилетия.

Още във въведението ясно е поставена проблематиката за обекта и обхвата на труда, характеристиката на изворите, преглед на историографията, името и общите историко-географски представи за планината. Последователно е проследена информацията в писмената традиция от VII в. пр. Хр., когато оронимът е споменат в Омировия химн към Деметра, насетне до късната античност и някои средновековни автори. Много внимателно, но и предпазливо са използвани многобройните археологически материали, като се започва с основание от мегалитите и скално-изсечените паметници, с несигурна поне за сега датировка, и с разнообразна интерпретация. Склонен съм да приема мнението на дисертанта, че поради тези причини интерпретирането им от културно-историческа гледна точка е много трудно, дори невъзможно! Добре са систематизирани до сега публикуваните епиграфски паметници, военни дипломи от римската епоха и на нумизматичните находки, голяма част от които за съжаление все още не са публикувани, включително и тези с изображения на Родопа, сечени във Филипополис. Добре е разработен и проблемът, свързан с постантичната информация за Родопа/Родопи, включително и античните реликти в топонимията.

Прегледът на историографията изглежда достатъчно подробен и, по-важното, напълно реален за постигнатото през последните десетилетия. Доста подробно са изследвани и наличните данни на литературните и визуални образи свързани с името Родопи/Родопи. Същото може да се каже и за историко-географските представи за планината и доста удачна съпоставка между информацията за нея у Херодот и тази на Тукидид. Основателно дисертантът дава предимство на „полутракиец“ Тукидид, чиито сведения са на високо ниво и дори доста близки със съвременните представи за нея.

Съвсем подробно и точно са изследвани данните в римската историописна традиция и особено тези у Плиний, Страбон и по-късния Амиан Марцелин. Основателно дисертантът не се наема да тълкува късноантичните представи за оронима и името на провинцията, като дава за пример Клавдий Клавдиан. Накратко е анализирана и информацията за Родопи у Прокопий в съчинението му „За строежите“ от средата на VI в. и тази на император Константин VII Багренородни (913-959 г.), чието управление започва в 913 г., а не както е посочено - в 905 г. (с. 73). Накратко е проследено и името на оронима в средновековната картография (с. 74-76).

Втората глава „Родопите в политическата история на древна Тракия“ е квинтесенцията на дисертационния труд поради което ще се спра по-подробно на нея (с. 77-147). Нямам забележки към периодизацията на проблематиката, предложена от докторанта. Конфликтът на Одисей с киконите е описан добре, а локализацията на част от тях, които живеели във вътрешността, т.е. далеч от Исмарос, вероятно Мароней в източните Родопи, изглежда напълно приемлива.

Съгласен съм с предпазливостта на докторанта по дискусията за персийското военно-административно присъствие в Тракия по времето на Дарий I, където района на Родопите стои малко встрани, за разлика от северна Егеида.

Що се отнася до дискусията доколко бисалтите с техният анонимен владетел могат да се свържат териториално/географски с Родопите напълно възприемам предпазливостта на докторанта. Същото може да се каже и за похода на бисалтите срещу Кардия, очевидно извършен в територии южно от планината. Напълно е възможно траките от вътрешността, притекли се на помощ в 466 г. пр. Хр. на Кимон при операциите му в Тракийския Херсонес, да са били от района на източните Родопи (с. 88-89).

Съвсем естествено е поне част от планинските независими траки да са взели участие в похода на одриския владетел Ситалк през есента на 429 г. пр. Хр. срещу Македония и Халкидика. Сред тях почти сигурно били и меченосците дии от Родопите. Длъжен съм да отбележа една сериозна грешка при интерпретирането на ясният и точен текст у Тукидид (Thuc. 7,27-30), за участието на 1300 наемници траки-махайрофори в сборната армия на атиняните при катастрофалната за тях експедиция в Сицилия, по-точно Сиракуза. Събитието е реален факт, но инициативата не е била на Алкивиад в качеството му на стратег-автократор през 415 г. пр. Хр., какъвто никога не е бил, а и никой в Атина не е бил удостоен с подобна върховна военна власт. „Инцидентът“ с меченосците е точно датиран през лятото на 413 г. пр. Хр., когато Алкивиад е бил осъден на смърт като изменник, преминал на страната на противника – Спарта (с. 92).

Следващият параграф е посветен на Родопите в тракийските походи на Филип II. Съвсем основателно е защитена тезата, че в планинските райони, сред които и Родопите, македонско военно-административно присъствие на практика не е имало (102-106).

Колегата Илиев е предпазлив и за използваното трасе от армията на Александър в Тракия през пролетта и лятото на 335 г. пр. Хр. Все пак, напълно е възможно армията да се е движила по долината на Места, а известният сблъсък и независимите/автономните траки да се търси в

северозападните Родопи (по-малко вероятно) или при прохода Траянови врата. От там Александър III навлязъл в територията на трибалския царски дом, довел до сблъсъка с техния цар Сирм/ос.

Съвсем естествено докторантът е предпазлив и по проблема за присъствието на елинистическите владетели, имали някакви политико-административни или икономически контакти с населението в Родопите между 323 и 188 г. пр. Хр. Приемам неговата съдържаност за напълно коректна (с. 115-121). Същото може да се каже и за похода на Филип V в Тракия през 184 г. пр. Хр., когато воювал с одриси, беси и дентелети, за да постави за кратко време гарнизон във Филипополис. Дисертантът основателно предпазливо проследява експедицията на Апий Клавдий Пулхер в района на Родопите през 77/76 г. пр. Хр. (134-135), завършили с променлив успех. Съмнително изглежда предположението, че споменатата във връзка с участието на братята династи Раскос и Раскупорис в прочутата битка при Филипи през 42 г. пр. Хр. Сапейска планина може да бъде отъждествена с Родопите (с. 137).

Дисертантът е достатъчно предпазлив относно дискусиата доколко Родопи се включват в римските стратегии и дали има присъствие на кохорта в източните части на планината. Поне за сега неясно изглежда доколко регионът е бил засегнат от готските нашествия през III в. Нумизматичните данни по-скоро подсказват, че районът не е бил пострадал от тях, в сравнение с останалите райони на провинция Тракия. Изводът ми изглежда коректен (с.144).

Мнението за създаването на провинция Родопа около 297 г. е хронологически почти сигурно, но границите □ остават неясни с изключение на долните течения на Места и Марица (с. 144-146).

Глава трета „Древните общества в Родопите“ е достатъчно подробна (148-226). Последователно са изследвани данните в традицията за тракийските племена кикони, бисалти и дии, достатъчно известни в

предримската епоха. Подробно е разгледана и дискусията за локализацията на стратегия Бесика.

Интерес предизвиква параграфът, разглеждащ погребалните практики, които дават известна информация за етно-културната характеристика на населението в региона от къснобронзовата и ранножелязната епохи насетне. Последователно са изследвани монументалните гробници, локализирани по долните течения на Марица, Арда и крайбрежието на Егеида, с подробно описание на проблематиката свързана с тяхната датировка (с. 172-173).

Оставям настрана неясното и, бих казал, невероятно твърдение на докторанта, че „плоските некрополи“ се появили не вследствие на еволюция, „а без съмнение – след депортация (sic). Надявам се, че това е някаква техническа грешка! В противен случай изводите ми са в сферата на катастрофата! (Автореферат, с. 23-24).

Последователно са проследени характеристиките на селищната система през къснобронзовата, ранножелязната и желязната епоха, както и на 15 крепости. По-ясно изглеждат промените в селищната система на региона, сред които са проучени 33 селища и градът Никополис при Места, възникнал вероятно през средата на I в. пр. Хр. и напълно възстановен при император Траян (97-117 г.), но не преди Христа, както е в текста на дисертацията (с. 185).

В отделен параграф авторът разглежда икономическото развитие на този важен географски район по отделните „сектори“ – събирателство, лов, скотовъдство, земеделие, рударство и отчасти металургия, керамично производство, предачество и т.н. Поради оскъдните налични данни, включително и на нумизматиката, по-малко внимание е обърнато на комуникациите, особено пътищата и търговските отношения. Достатъчен е примерът с монетната циркулация, която на практика е трудно доловима поне за сега, тъй като няма необходимите научни публикации.

Доста подробно са изследвани археологическите и епиграфски данни за многобройните светилища в планината – 17 от къснобронзовата, 21 през ранножелязната и едно култово място в пределите на крепост. Същото се отнася и до систематизираната информация за светилищата през късножелязната епоха.

Съвсем основателно дисертантът не се наема да изследва „инфраструктурата“ на светилищата поради недостатъчната информация в момента на изследването. Едно от малките изключения е обекта край Рудозем, където вероятно е имало стени и храм с дървена конструкция (с.204). По-важното в случая, е изводът на дисертанта, че в почти всички 27 светилища, проучени за сега, през римската епоха има солиден континуитет като място и ритуални практики. Повечето от тях са свързани със здравоносни божества и, естествено, най-вече Асклепий с многобройни епитети. През императорската епоха също така били почитани Зевс и Хера, Аполон, Диоскурите, естествено Деметра, Хермес, Плутон, а и Херакъл. От източните култове - Митра, Хюпсistos или почти непознатите, освен на посветените, Медуза, Сурегетес и т.н.

Най-ранните християнски храмове са били изградени след средата и втората половина на IV в. и то предимно в по-ниските части на планината. Впоследствие подем в това строителство имало при императорите Анастатий (491-518 г.) и особено при Юстиниан (527-565 г.). Става дума включително и за базилики и манастирски комплекси от V-VI в (с. 208-210).

С пълно основание докторантът подробно изследва всички налични данни в античната писмена традиция и до модерната историография за светилищата/светилището на Дионис в Тракия и доколко то може да бъде локализирано най-общо в Родопите (с. 210-226). Общият извод с висока степен на достоверност е невъзможната локализация, което, от научна гледна точка, аз поне приемам като принос(!) по понятни причини.

В заключение бих добавил, че последователно са обобщени основните изводи, респективно приноси в дисертационния труд, които смятам за излишно да повтарям (с.227-231). Поради явно добрите им качества смятам за напълно ненужно да се спирам на петте подробни приложения, пълната библиография и публикациите по дисертационния труд (с. 233-585).

Въпреки някои дребни недостатъци, неизбежно свързани и с голямата трудност и почти необхватност на избраната проблематика, с пълно основание се осмелявам да предложа на колегите от научното жури да гласуват положително за присъждането на образователната и научна степен доктор на колегата Йордан Александров Илиев.

София

28.05.2012

проф. дин К. Йорданов